অধ্যায় ৫ ঃ মধ্যযুগৰ ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক বিকাশ-২

অধ্যায় গাঁথনি

5.1 উদ্দেশ্য

5.2 পৰিচয়

5.3 মোগলসকলৰ আগমন

5.4 দ্বিতীয় আফগান সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠা

5.5 অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

5.6 প্ৰসংগ পুথি

4.7 অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

5.8 আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- মোগলসকলৰ আগমন সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব,
- দ্বিতীয় আফগান সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠা সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

1526 খ্ৰীষ্টাব্দত পাণিপথৰ প্ৰথম যুদ্ধত ইব্ৰাহীম লোডীক পৰাস্ত কৰি দিল্লীৰ চুলতানসকলৰ ভাগ্যৰ দুৱাৰ ৰুদ্ধ কৰে আৰু মোগল সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰে। মোগল সম্ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠাতা বাবৰৰ মৃত্যুত তেওঁৰ পুত্ৰ হুমায়ুনৰ প্ৰশাসনিক দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লৈ শ্বেৰশ্বাহে দ্বিতীয আফগান সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই অধ্যায়টোত আমি মধ্যযুগৰ ভাৰতৰ ইতিহাসত হোৱা সকলোবিলাক ৰাজনৈতিক বিকাশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

৫.৩ মোগলসকলৰ আগমন (Advent of the Mughals)

বাবৰৰ ভাৰত আক্ৰমণৰ প্ৰাক্ক্ষণত ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক অৱস্থা বৰ পুতৌজনক আছিল। ভাৰতবৰ্ষ বিভিন্ন সৰু সৰু ৰাজ্যত বিভক্ত আছিল। এইবিলাকৰ ভিতৰত মালৱা, মেৱাৰ, গুজৰাট, কাশ্মীৰ আৰু উৰিষ্যা। দক্ষিণ ভাৰততো সেই একেই অৱস্থা আছিল। দিল্লী চুলতানীসকলৰ দিনত দিল্লীয়ে এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু সন্মানীয় স্থান দখল কৰিছিল, কিন্তু চুলতানসকলৰ পতনৰ লগে লগে দিল্লীয়েও আগৰ মৰ্যাদা হেৰুৱাই পেলাইছিল। লোডী বংশৰ শেষ ৰজা ইব্ৰাহিম লোডীক 1526 চনত পৰাস্ত কৰি বাবৰে ভাৰতত প্ৰৱেশ কৰে। মোগলসকলৰ আগমনে ভাৰতীয়

ভাবুকিৰ সন্মুখীন হ'ল লগা হৈছিল। হুমায়ুনে সততে তেওঁৰ ভাতৃসকল আৰু আত্মীয় সকলৰ প্ৰতি এক উদাৰনীতি গ্ৰহণ কৰিছিল। কিন্তু আফগানসকলৰ প্ৰতি তেওঁ আক্ৰমনাত্মক নীতি গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁ 1531 চনত কালিঞ্জৰৰ ৰজা প্ৰতাপৰুদ্ৰ দেৱৰ বিৰুদ্ধে এক অভিযান চলায় ইয়াৰ মুখ্য কাৰণ হ'ল ৰজা প্ৰতাপৰুদ্ৰ দেৰ গুজৰাটৰ ৰজা বাহাদুৰ শ্বাহৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল আছিল। হুমায়ুনে কালিঞ্জাৰ অৱৰোধ কৰে যদিও ইয়াক দখলত ৰাখিবলৈ সক্ষম নহ'ল। কাৰণ সেই সময়তে মহম্মদ লোডীৰ নেতৃত্বত হোৱা আফগান আক্ৰমণ আৰু দক্ষিণ বিহাৰৰ শ্বেৰ খান চুৰৰ দ্বাৰা হোৱা চুনাৰ দুৰ্গ দখলৰ ঘটনাই হুমায়ুনৰ দৃষ্টি কালিঞ্জাৰৰ পৰা আঁতৰাই আনিবলৈ বাধ্য কৰে। অৱশ্যে হুমায়ুনে ৰজা প্ৰতাবৰুদ্ৰ দেৱৰ পৰা কিছু ক্ষতিপূৰণ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। মহম্মদ লোডীৰ নেতৃত্বত অহা আফগানসকলে জৌনপুৰ আক্ৰমণ কৰে আৰু ইয়াক মোগলৰ কবলৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। কিন্তু অতি কমদিনৰ ভিতৰতে 1532 চনৰ জুলাই মাহত হোৱা দাদৰাৰ যুদ্ধত হুমায়ুনে আফগান সকলক পৰাস্ত কৰে। ইয়াৰ পিছত 1532 চনৰ ছেপ্টেম্বৰৰ পৰা ডিচেম্বৰ পৰ্যন্ত তেওঁ শ্বেৰখান চুৰৰ নিয়ন্ত্ৰণত থকা চুনাৰ দুৰ্গ অৱৰোধ কৰে। শ্বেৰখানে হুমায়ুনৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰে আৰু তেওঁৰ সৈতে সন্ধি স্থাপন কৰে। পৰৱৰ্তী সময়ত হুমায়ুনে গুজৰাটৰ ৰজা বাহাদুৰ শ্বাহৰ প্ৰতি দৃষ্টি নিবদ্ধ কৰে সেই সময়ত বাহাদুৰ শ্বাহে মালৱা, ৰাইছিন, চান্দেৰী, ৰনথাম্বোৰ, আজমীৰ, নাগোৰ, চিষ্টোৰ আদি জয় কৰি মোগল সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰতি এক ভাবুকী স্বৰূপ হৈ পৰে। হুমায়ুনে 1535 চনত মাল্ৱা আৰু গুজৰাট, বাহাদুৰ শ্বাহৰ পৰা অধিকাৰ কৰে যদিও দীৰ্ঘদিনৰ বাবে নিজৰ দখলত ৰাখিবলৈ সক্ষম নহ'ল।

চাহালগেনি ঃ ক্ষমতাশালী তুৰ্কী বিষয়াসকলক 'চল্লিশজনীয়া চাহালগেনিজ' বোলা হৈছিল।

এনে এক সন্ধিক্ষণতে শ্বেৰখান চুৰীয়ে দক্ষিণ বিহাৰত নিজৰ অৱস্থান সুদৃঢ় কৰি তোলে। এই সময়ছোৱাত শ্বেৰখান চুৰি হুমায়ুনৰ প্ৰধান শত্ৰু হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল যদিও হুমায়ুনে এই কথাটো সিমান গুৰুত্ব সহকাৰে লোৱা নাছিল। যাৰ বাবে পিছৰ সময়ত হুমায়ুনে এক ভয়ংকৰ বিপদৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল। 1538 চনত শ্বেৰখানে গৌৰ অধিকাৰ কৰে। তাৰ পিছত 1539 চনত সংঘটিত শৌচাৰ যুদ্ধত শ্বেৰখানে হুমায়ুনক পৰাস্ত কৰি 'শ্বেৰশ্বাহ' উপাধি লৈ নিজকে বেনাৰস চুলতান বুলি ঘোষণা কৰে। হুমায়ুন কথমপিহে আগ্ৰা পাবলৈ সক্ষম হ'ল। এবছৰৰ পিছত 1540 চনত এপ্ৰিল মাহত হুমায়ুন আৰু শ্বেৰশ্বাহৰ মাজত সংঘটিত কনৌজৰ যুদ্ধত শ্বেৰশ্বাহৰ হাতত মোগল সম্পূৰ্ণ ৰূপে পৰাভূত হয়। এই লজ্জাজনক পৰাজয়ৰ পাছত হুমায়ুন পলাতক হয় আৰু 15 বছৰ (1540–55) জুৰি নিৰ্বাসনত কটাবলৈ বাধ্য হয়। ফলস্বৰূপে শ্বেৰশ্বাহ দিল্লীৰ গৰাকী হৈ পৰে আৰু হিন্দুস্থানৰ সাৰ্বভৌমত্ব পুনৰবাৰৰ বাবে আফগানসকললৈ হস্তান্তৰিত হয়।

ইয়াৰ পাছত শ্বেৰশ্বাহে দক্ষিণ বিহাৰৰ আফগানৰ শাসনকর্তা বাহাৰ খান লোহানীৰ অধীনত নিয়োজিত হয়। পানিপথৰ যুদ্ধত ইব্রাহীম লোডীৰ পৰাজয়ৰ পিছত বাহাৰখান লোহানীয়ে নিজৰে দক্ষিণ বিহাৰৰ স্বতন্ত্র শাসক হিচাপে ঘোষণা কৰে আৰু শ্বেৰশ্বাহক তেওঁৰ উপমুখ্য প্রশাসক হিচাপে নিয়োগ কৰে। একে সময়তে তেওঁ শ্বেৰশ্বাহক তেওঁৰ নাবালক পুত্র জালাল খানৰ প্রশিক্ষক হিচাপেও নিয়োগ কৰে। কিন্তু বাহাৰখান লোহানীকো শ্বেৰশ্বাহৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান প্ররোচনামূলক কথা কৈ শ্বেৰশ্বাহৰ বিৰোধী কৰি তোলা হয় যাৰ বাবে শ্বেৰশ্বাহ মোগলসকলৰ কায চাপিবলৈ বাধ্য হয়। এই সময়-ছোৱাত শ্বেৰশ্বাহে অতি হ্রস্বকালীনভাৱে (1527–1528] নিজকে মোগলৰ অধীনত নিয়োজিত কৰিব লগাত পৰে। এই সময়ছোৱাত শ্বেৰশ্বাহেই বাবৰক চান্দেৰি অভিযানত সহায় কৰে। মোগল সম্রাটৰ পৰা পিতৃপ্রদত্ত জাগীৰৰ অধিকাৰ পুৰস্কাৰ হিচাপে ঘুৰাই পাবলৈ সক্ষম হয়।

বাহাৰ খান লোহানীয়ে শ্বেৰশ্বাহক পুনৰবাৰ পূর্বৰ পদবী উপ প্রশাসক আৰু পুত্র জালানৰ প্রশিক্ষক হিচাপে নিয়োগ কৰে। কিন্তু 1528 চনত বাহাৰ খান লোহানীৰ পৰলোক প্রাপ্তি ঘটে আৰু তাৰ কিছুদিনৰ পিছতে তেওঁৰ বিধবা পত্নী দুদু বিবিৰো মৃত্যু হয়। ইয়াৰ পিছত শ্বেৰশ্বাহে নামমাত্র শাসনকর্তা জালানখানৰ অভিভাৱকৰ দায়িত্ব পালন কৰাৰ লগতে ৰাজ প্রতিনিধিও হৈ পৰে। ক্রমান্বয়ে শ্বেৰশ্বাহে শাসনৰ চাবিকাঠি নিজৰ হাতলৈ আনিবলৈ যত্ন কৰিলে। অৱশেষত তেওঁ দক্ষিণ বিহাৰৰ স্বতন্ত্র শাসকলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল আৰু নিজকে 'হজৰত-ঈ-আল্লা' বুলি ঘোষণা কৰিলে।

জানি থোৱা ভাল

এখন হাতেৰে এটা বাঘ বধ কৰাৰ বাবে বাহাৰ খান লোহানীয়ে শ্বেৰশ্বাহক শ্বেৰখান উপাধি প্রদান কৰে।

শ্বেৰশ্বাহে চুনাৰশাসনকর্তা তাজখানৰ বিধবা পত্নী লেড মালিকাৰ সৈতে বিবাহ পাশত আবদ্ধ হৈ চুনাৰ দুর্গ লাভ কৰাটো তেওঁৰ এক উল্লেখনীয় সফলতা আছিল। ইয়াৰ পিছত 1533 চনত শ্বেৰশ্বাহে বিহাৰৰ লোহানী নেতা আৰু বংগৰ মহম্মদ শ্বাহৰ যুটিয়া শক্তিক মুৰুজগড়ৰ যুদ্ধত পৰাস্ত কৰে আৰু সমগ্র বিহাৰ নিজৰ অধীনলৈ আনে। তেওঁ বংগৰ শাসনকর্তা মহম্মদ শ্বাহক 1535, 1537 আৰু 1538 চনত তিনিবাৰকৈ পৰাস্ত কৰি বৃহৎ পৰিমাণৰ সা-সম্পত্তি লাভ কৰাৰ লগতে বংগৰ ৰাজধানী গৌড়ও কিছুদিনৰ বাবে অধিকাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। এই বিজয়ৰ জৰিয়তে এনে এক সময়ত শ্বেৰশ্বাহৰ ক্ষমতা আৰু সন্মান উভয়েই বৃদ্ধি পাইছিল। শ্বেৰশ্বাহে অতি কৌশলেৰে মোগল সম্রাট হুমায়ুনক গৌড়ত ব্যস্ত ৰাখি বিহাৰ আৰু দিল্লীৰ যোগাযোগৰ সকলো ব্যৱস্থা বিচ্ছিন্ন কৰি দিয়ে আৰু বংগৰ পৰা আগ্রালৈ হুমায়ুনৰ উভতনি যাত্রাত শ্বেৰশ্বাহে পথৰুদ্ধ কৰি মোগল সেনা বাহিনীক 26 জুন 1539 চনৰ চৌচাৰ যুদ্ধত সম্পূর্ণভাৱে পৰাভুত কৰে। এই যুদ্ধত মোগল সম্রাট হুমায়ুনে

এই সময়ছোৱাত মহম্মদ আদিল শ্বাহ, ইব্রাহীম খান চুৰ আৰু চিকন্দৰ চুৰৰ নেতৃত্বত আফগান সৈন্য বাহিনীক ছুটলেজ নৈৰ পাৰৰ মাচিৱাৰৰ যুদ্ধত পৰাস্ত কৰে আৰু পঞ্জাৰ অধিকাৰ কৰি তেওঁৰ পুত্ৰ আকবৰক ইয়াৰ শাসনকর্তা হিচাপে নিয়োগ কৰে। 1555 চনৰ 22 জুনত চাৰহিন্দ নামৰ ঠাইত দুয়োপক্ষৰ মাজত এক তুমুল সংঘর্ষ সংঘটিত হয়। ইয়াৰ জৰিয়তে হুমায়ুনে 1553 চনৰ 23 জুলাইত দিল্লীত প্ৰৱেশ কৰে আৰু 15 বছৰীয়া দীর্ঘদিনীয়া বিৰতীৰ অন্তত পুনৰ ভাৰতবর্ষৰ সিংহাসন দখল কৰে। ইয়াৰ লগে লগে চুৰ সাম্ৰাজ্য বা দ্বিতীয় আফগান সাম্ৰাজ্যৰ অন্ত পৰে আৰু মোগলৰ শাসন পুনৰ প্ৰতিষ্ঠিত হয়। কিন্তু ইয়াৰ পিছত হুমায়ুন বেছিদিন জীয়াই নাথাকিল। 1556 চনৰ 25 জানুৱাৰী তাৰিখে এক দুর্ঘটনাত হুমায়ুনৰ মৃত্যু হয়। মৃত্যুৰ আগতে হুমায়ুনে তেওঁৰ পুত্ৰ আকবৰক তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী ৰূপে মনোনিত কৰি থৈ যায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং 11 ঃ শ্বেৰশ্বাহে বা কাক পৰাস্ত কৰি দিল্লীৰ ৰাজপাট অধিকাৰ কৰিছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং 12 ঃ শ্বেৰশ্বাহৰ প্ৰকৃত নাম কি আছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং 13 ঃ শ্বেৰশ্বাহে কাক বিয়া কৰাইছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং 14 ঃ হুমায়ুনে কাক উত্তৰাধিকাৰী ৰূপে মনোনীত কৰিছিল?

.....

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- দিল্লী চুলতানসকলৰ পতনৰ পাছত বাবৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰা মোগল সাম্ৰাজ্যই দিল্লীৰ ৰাজনৈতিক শূন্যতা দূৰ কৰিবলৈ সক্ষম হয়,
- হুমায়ুন বাবৰৰ দৰে এজন দক্ষ সেনা নায়ক বা শ্বেৰশ্বাহৰ দৰে এজন কৌশলী ব্যক্তি নাছিল যাৰ বাবে তেওঁ শ্বেৰশ্বাহৰ ৰাজনৈতিক কৌশলতা বুজি পোৱা নাছিল আৰু শ্বেৰশ্বাহৰ হাতত দুবাৰকৈ শোচনীয় ভাৱে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিব লগা হৈছিল।
- ইয়াৰ ফলস্বৰূপে নব্য প্ৰতিষ্ঠিত মোগল সাম্ৰাজ্য ইমানতে থমকি ৰয় আৰু শ্বেৰশ্বাহৰ দ্বাৰা দ্বিতীয় আফগান সাম্ৰাজ্য বা চুৰ সাম্ৰাজ্যৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়।

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (50টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ বাবৰৰ পিতৃ কোন আছিল?

প্ৰশ্ন ২ ঃ জাগীৰ বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ জিজিয়াৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মোগল সাম্ৰাজ্যৰ সময়ত চৰকাৰে কি বুজায়?

খ) চমু প্ৰশ্ন (150-300টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ বাবৰৰ ওপৰত এটি চমুটোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ শেৰ শ্বাহৰ ওপৰত চমুটোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ চুলতান বলবানে কিদৰে চুলতানৰ ৰাজকীয় সন্মান বৃদ্ধি কৰিব বিচাৰিছিল?

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (300-500টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ বাবৰক এজন সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠাপক হিচাপে মূল্যায়ন কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ভাৰতবৰ্ষত মোগল সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***